

Ángel Joel Méndez

La participació social i el seu impacte en els processos de cohesió social al barri La Coma

Resum

L'article fa una anàlisi de la vida quotidiana del barri La Coma, un territori exclòs del desenvolupament, que des del seu propi cor proposa alternatives per canviar la seva realitat. S'han dut a terme projectes d'intervenció comunitària i s'ha conviscut amb els veïns, participant en els seus espais d'acció i decisió social. L'espai local és l'escenari per excel·lència on es pot enriquir la vida quotidiana de les col·lectivitats, a través de la promoció de maneres interactives de fer estratègies participatives. Per aconseguir-ho s'han d'incloure tots els actors locals, integrant la diversitat i els múltiples punts de vista per enfortir i legitimar el desenvolupament. El barri La Coma, tot i que ha fet passos en aquestes recerques, és lluny de constituir-se com un escenari que estratègicament contribueixi a la sostenibilitat local, des de les seves qualitats i fortaleses.

Paraules clau:

Projecte col·lectiu, Comunitat, Intervenció comunitària, Desenvolupament, Diversitat

La participación social y su impacto en los procesos de cohesión social en el barrio La Coma

El artículo realiza un análisis de la vida cotidiana del barrio La Coma, un territorio excluido del desarrollo, que desde su propio vientre propone alternativas para cambiar su realidad. Se han llevado a cabo proyectos de intervención comunitaria y se ha convivido con los vecinos, participando en sus espacios de acción y decisión social. Lo local es el escenario por excelencia donde se puede enriquecer la vida cotidiana de las colectividades, a través de la promoción de modos interactivos de hacer estrategias participativas. Para lograrlo se deben incluir a todos los actores locales, integrando la diversidad y los múltiples puntos de vista para fortalecer y legitimar el desarrollo. El barrio La Coma, aunque ha dado algunos pasos en estas búsquedas, dista mucho de constituirse como un escenario que estratégicamente contribuya a la sostenibilidad local, desde sus cualidades y fortalezas.

Palabras clave:

Proyecto colectivo, Comunidad, Intervención comunitaria, Desarrollo, Diversidad

Social Participation and its Impact on Social Cohesion Processes in the Neighbourhood of La Coma

The article analyses the everyday life of the neighbourhood of La Coma, an area bypassed by development, where alternative proposals for changing conditions are coming from within the local community. Various community intervention projects have been carried out, with the residents actively participating in their spaces of action social and decision-making. The local context is the paradigm scenario for the enriching of the daily lives of communities through the fomenting of interactive modes of implementing participatory strategies. For this to be achieved it is necessary to include all of the local people, embracing diversity and multiple points of view in order to strengthen and legitimize development. Although the neighbourhood of La Coma has taken some steps in this direction, it is still a long way from constituting a scenario that contributes strategically to local sustainability through its qualities and strengths.

Keywords:

Collective project, Community, Community intervention, Development, Diversity

Com citar aquest article:

Méndez López, Á. J. (2013).

"La participació social i el seu impacte en els processos de cohesió social al barri La Coma"

Educació social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 53, p. 136-149

▲ Aproximació al concepte de desenvolupament comunitari

Una comunitat de ciutadans actius ha d'incrementar les formes associatives per desenvolupar objectius concrets que es fusionin amb abordatges més generals. Aquest increment de les propostes associatives s'ha de produir de manera complementària en tots i cada un dels escenaris de la vida quotidiana, legitimant els drets i les aspiracions ciutadanes, i ampliant els marges a la dació de polítiques concretes, efectives, on es sintetitzin les aspiracions humanes en les àrees de salut, habitatge, cultura i educació. Tot plegat, visualitzat des d'una perspectiva integral de la comunitat en estreta connexió amb la resta d'espais territorials.

La construcció de camins vàlids per poder funcionar com a projecte col·lectiu implica la integració d'una sumatòria d'experiències que tinguin com a resultat la configuració d'estratègies superiors d'intervenció a nivell de praxi quotidiana. Per això és fonamental omplir els espais cívics i induir accions que possibilitin el canvi; però per a induir accions cal estar, trobar i trobar-nos als diferents espais socials habilitadors de sentit. Sabem que costa dotar de vida els espais socials, però els hem de crear i hem de confiar en les seves potencialitats per al canvi.

Els criteris que ens dona l'experiència ens permeten emmotllar les relacions entre els subjectes, ésser més conscients de les conseqüències i integrar camins d'aprenentatges nous. Els espais del coneixement necessiten convertir-se en espais d'innovació social i per a la innovació social. Això és encara més important en contextos que, com el de La Coma, necessiten reinventar-se constantment per continuar avançant, i és que la part de potència i creativitat rau en allò que és *nou*, sense renunciar al que és *vell*, que fins ara ens ha estat aportant coses.

Això implica canviar la perspectiva de fer comunitat de sentits, d'habilitar construccions i estructures conjuntes i de sobrepassar confrontacions personals, col·locant els compromisos en funció de l'aportació i la conquesta col·lectiva en matèria de dignitat humana. Les energies que fan possible el desenvolupament local precisen estar acompanyades de vies i estructures més vitals, més constructives, per tal de promoure participació comunitària, inclusió social, cohesió social i enfortiment comunitari; han d'abraçar més la diferència cultural, convocant a la unitat d'acció, i implementant un model de participació ciutadana que permeti compartir poder i omplir de contingut social les instàncies administratives.

Ja a la Carta de participació ciutadana de l'Ajuntament de Paterna (municipi al qual pertany el barri de La Coma) l'any 2001 es reconeixia que *“la participació ciutadana debe entenderse como el derecho de las personas a intervenir en el proceso de toma de decisiones en el ámbito local y constituye una parte inseparable de la sociedad democrática y uno de los derechos fundamentales de los ciudadanos que les permite participar en la gestión y en las determinaciones adoptadas en el ámbito municipal”*.

Una democràcia avançada implica necessàriament elevats nivells de participació ciutadana, com a mecanisme per a la defensa dels drets humans, i aquestes conquestes només s'aconsegueixen en els nivells més propers al que és local.

Parlar del que és local com a espai per afrontar les exclusions amb tots els seus satèl·lits significa com a mínim tres coses. A l'interior d'una societat exclouent, la participació social, com a dret i com a deure, es desplega en *energies socials* que perforen les fronteres de la marginalitat; en *frens d'emergència* davant la inhumanitat i en cercles virtuoses mitjançant la construcció de *tallafocs*. Són les tres grans metàfores que ha construït el segle xx per a canalitzar la participació social. En primer lloc, la participació local funciona com a *energies socials* perquè els pobles caminin i puguin sortir endavant; en segon lloc, la participació local actua com a *frens d'emergència* per evitar conduir la societat a la deriva; en tercer lloc, la participació social activa *tallafocs*, proposant la construcció de dics on es defensi el futur de la vida i on sigui possible alliberar-nos de la destrucció (García Roca, 2004: 213-214).

Les majors
opcions
d'efectivitat del
procés de
participació social
es produeixen en
els espais
territorials de
petita escala

Les majors opcions d'efectivitat del procés de participació social es produeixen en els espais territorials de petita escala, escenaris autenticadors de la plena democràcia participativa, que fan possible endinsar-se en allò concret i local com a entorns més directes per enriquir la quotidianitat. El marc d'allò local es presenta com el més òptim per consolidar tant com sigui possible els processos de participació social amb sentit llibertari i, en conseqüència, per fer emergir el desplegament de la cohesió social. Aquesta és la lògica d'actuació que suporta l'anàlisi a l'article present, en què es construeixen alternatives concretes, conjuntament amb la població de La Coma, per dotar de nous sentits la seva praxi social, tot enriquint-la en els camins de la dignificació i el desenvolupament sostenible.

El barri no és un experiment de laboratori, és un espai d'actuació matisat per múltiples enunciacions a través de les quals se sintetitza la vida i els projectes de moltes persones. El desenvolupament comunitari del barri La Coma passa per la proposta de panorames diversos, on surti a la llum un nou horitzó de prospecció que busqui equilibris davant de tantes desigualtats de base, de partida, en la dació plena de nous subjectes constitutius.

El desenvolupament de la cohesió social del barri ha de passar per l'enfortiment de les capacitats a través d'involucrar-s'hi actuant i de potenciar la participació social de les diverses cultures, cosa que es pot concebre com un procés d'incorporació actiu, de respecte dinàmic, mutu, amb veu pròpia, que estableixi connexions a partir de l'experiència, desbordant la praxi social cap a construccions culturals qualitativament superiors.

La participació social de les diversitats culturals del barri no és pas un camí de roses; imposar-se als múltiples signes depredadors que matisen les relacions culturals de la comunitat no és una tasca fàcil. Ara, sens dubte, s'imposa la necessitat de crear espais de concertació de noves veus en contra de les segregacions obertes i de l'ocultació (o de la pretesa invisibilització) de l'altre cultural; s'imposa deixar de banda els prejudicis, els estigmes i els estereotips arrelats, els jocs de les identitats fixes, i també s'imposa donar opcions de figurar i de poder-se expressar, de buscar empatia i propiciar l'altruisme, així com potenciar moviments contra la intolerància que es fonamentin en una ideologia de l'amor, de l'encontre, del respecte, de la convivència democràtica i intercultural.

La convivència intercultural en la comunitat s'ha de gestionar amb efectivitat i necessita legitimar amb la seva consecució totes les xarxes interculturals possibles, que permetin no només la compartició d'un mateix espai físic, sinó també la compartició en igualtat de condicions i d'oportunitats, de tots els escenaris possibles en plans culturals i socials. Aquestes idees, que són centrals a l'hora de superar l'exclusió dels grups culturalment diversos, es teixeixen amb una empremta sòlida en la lògica viabilitzadora de la cohesió social.

En síntesi, es proposa construir altres temptatives a favor de la convivència, de l'acceptació, de l'harmonia i de la justícia social a La Coma, en un despertar reflexiu de la comunitat, on els processos socioeducatius es nodreixin de la cultura, com a expressió profunda de nuclis interculturals clau. La recerca de la qual es nodreix aquest article palesa les mancances en aquest sentit; encara perduren prejudicis i estereotips ben arrelats que limiten empatitzar amb l'altre; els prismes de la diferència no estan ben reconeguts, el procés educatiu es valora com a molt limitat, i sense educació en la seva màxima expressió no hi ha interculturalitat possible, no hi ha desenvolupament comunitari real, ni sostingut en el temps.

Només integrant les capacitats de tots, cohesionats a través de projectes endògens i col·lectius, es pot contribuir a la transformació social. Només el contacte amb la realitat permet conèixer, i aquest coneixement és el primer camí per energitzar aquest canvi nodridor; només la convergència de nous requeriments podrà contribuir que floreixi una necessària i intercultural comunitat.

No és possible construir horitzons de futur si les persones i els grups socials no se sostenen els uns als altres, i per aconseguir-ho és important trobar subjectes que refacin el barri, amb una projecció més solidària i cooperant, que siguin capaços d'arribar a una vocació d'acollida en un lògica d'ideari superior que permeti polir el desenvolupament compartit, superar estereotips i prejudicis, tot fent desaparèixer les fronteres entre cultures, enfortint la convivència, generant solidaritat activa i pròxima en un espai-temps on preval un ventall de cultures i on la participació social es converteixi en exercici ple de l'emancipació. De manera que el desenvolupament del barri esdevingui una contribució al fet que les persones, des de les seves potències, motivacions, ànims i projectes, puguin aprendre a viure dignament.

La participació social al barri La Coma*

Que és local implica obertura, reafirmació de la diferència i de la individualitat que caracteritza cada grup humà concret

És la participació social la que vertebrava l'equilibri democràtic de la comunitat, permetent obertures a noves formes expressives de desenvolupament territorial, a través de la proposta de projectes que es nodreixin dels sabers i les capacitats humanes cap a un enriquiment d'allò local, en la lògica de construir noves relacions d'associació amb les organitzacions i moviments socials, cooperant i implicant-se en sortides col·laboratives, que assegurin vincles més horitzontals en l'enfortiment d'allò comunitari i de la cohesió social. Aquí el que és local implica obertura, reafirmació de la diferència i de la individualitat que caracteritza cada grup humà concret.

L'administració local és la primera amb la qual entren en contacte les persones en l'exercici i la construcció de la (seva) ciutadania, i és en aquest escenari on cal contribuir el més aviat possible a afavorir la veritable integració de la població, en les seves múltiples recerques d'autorealització humana. Tanmateix, en la praxi concreta, aquestes són unes alternatives incompletes i insuficients, que no permeten l'apropament a formes organitzatives renovades i, per tant, no donen respostes eficaces a les múltiples necessitats que la diversitat galopant dels darrers anys ha imposat a la societat espanyola. La ciutadania es veu fracturada, dislocada i en declivi, si centrem les diverses contradiccions que en la praxi quotidiana la marquen. Per tot plegat, urgeix garantir la transparència en matèria de civilitat, cosa que implica forjar i restaurar l'essència real de la ciutadania en els plans teòrics i a nivell de praxi social.

La construcció de la ciutadania implica un compromís recíproc entre el poder públic i les persones; implica, a més, un nexa fecund dels individus entre si. La participació social, com a suport de la cohesió social i de la legitimació política, no pot deixar de banda, sota el pretext de la urgència o que hi ha coses emergents, l'enfortiment d'una ciutadania que s'entengui i actuï de

---

* Les cites que hi ha al llarg de l'article són transcripcions literals d'opinions emeses per persones implicades en el procés comunitari del barri.

---

manera prospectiva; ens referim a una participació efectiva dels subjectes individuals i col·lectius en els assumptes de la rellevància pública. Aquest doble vessant de la participació social és fonamental per afrontar amb efectivitat el deteriorament de la cohesió social als espais espanyols.

“En España no ha habido un proceso sostenido para promover la participación popular y cuando éste se ha hecho, la solución de los conflictos ha sido dolorosa. Hay un sentido común de miedo incrustado a participar que, aunque ha cambiado en los últimos años, aun se ve mucho [...]. En el territorio del barrio La Coma específicamente, el pozo histórico es de miedo, las experiencias de participación no son sostenibles en el tiempo [...], se enfrentan con viejos métodos problemas nuevos [...]. Aunque España está cambiando en este sentido, hace falta asumir más tiempo en las experiencias”, com a forma d’afrontar la “discriminación de la sociedad de acogida, las experiencias fallidas, la falta de educación en lo intercultural, la falta del asociacionismo y el individualismo extremo que se acentúa con la creciente crisis económica actual”. A això s’hi suma l’“ausencia de referentes asociativos positivos que trae el que viene, porque no hay experiencias [d’aquesta mena] en sus países de origen”.

A l’hora d’afrontar aquesta situació, esdevé necessari generar atmosferes d’innovació als municipis des de l’àmbit empresarial, social, cultural i tecnològic, tot donant respostes integrals als problemes que tenen en la seva base una dinàmica complexa de processos influenciant-se entre ells. Per pensar en el desenvolupament local cal trobar i propulsar totes les forces internes del territori i d’aquesta manera dotar de sentits alternatius la comprensió enriquida de la realitat.

Quan es parla de participació social a Espanya, el foment de l’associacionisme ha constituït una altra línia d’actuació des de les corporacions locals, tot i que crida l’atenció la diferència entre la importància proclamada del tema en relació amb els recursos i les actuacions més aviat modestes que s’han dedicat a consolidar-lo. Aquest foment de l’associacionisme s’ha concretat com a suport al sorgiment, a la consolidació i a l’activitat d’organitzacions de col·lectius exclosos mitjançant fórmules com la cessió de locals, subvenció d’algunes activitats i formes concretes de reconeixement (la inclusió en el consell municipal, participació en determinats programes, etc.).

En tots els escenaris espanyols s’han de proposar estratègies integrades per consolidar el foment de la cohesió social des d’un concepte ple de potencialitat, propositiu, d’accions plantejades i suportades en el compromís, la participació i el debat crític, que permeti col·locar la comunitat com a subjecte central de transformació en les recerques de noves formes de vida i d’una organització societària més profunda.

“Lamentablemente en el barrio [de La Coma] es pobre la participación y al Pueblo Gitano se le han truncado las estructuras de participar [...]; las formas tradicionales de participación se han decaído y los nuevos modelos de asociacionismo no se adecuan a los valores de los gitanos, que son una gran mayoría de los habitantes del barrio, así no podemos pensar en ningún desarrollo ni del barrio, ni de la localidad, ni del municipio, ni nada parecido”.

Segons un dels implicats en el procés d'acció comunitària al barri: *“es imposible que se logre el desarrollo de la cohesión social en estos momentos, porque no hay centros de coordinación en el barrio, entonces no hay movilizaciones que tengan impactos más allá de nuestra narices [...]; el Ayuntamiento antes participaba desde una visión de potenciar lo local, ahora no [...]; hay menos diálogo entre los grupos sociales [...]; antes se participaba más de la sociedad, había otras líneas de trabajo, ahora hay mucha distancia [...]. El factor central de la crisis de participación en la comunidad y de la localidad pasa por ver los intereses de quién tiene las riendas y éstos intereses van cambiando con los cambios de poderes”.*

El destí de tota
proposta de
participació social
és l'assoliment
de la democràcia
local

El destí fonamental de tota proposta de participació social, considerada com un dret constitucional patrimoni de la humanitat, és l'assoliment de la democràcia local, democràcia que es nodreix de la llibertat, acceptació, igualtat d'oportunitats, tolerància amb sentit i solidaritat. Tanmateix, aquests valors no es troben presents a l'espai comunitari: *“cada uno tira de su carro, [...] el camino a nivel intercultural debe hacerse en una misma mesa e integrarnos en un caldo intercultural, pero estamos lejos de lograrlo [...], hay personas sin educación, sin cultura del respeto y la tolerancia y sin educación formal, no hay respeto por el otro, la solidaridad y el apoyo son círculos muertos o cerrados, [...] hay mucha comodidad por parte de las personas y no hay implicación [i] a pesar de que hay necesidades y a veces oportunidades, éstas no se aprovechan”.*

A La Coma prevalen les contradiccions, allò que és situacional, emergent i imprevisible. S'han desenvolupat experiències per contribuir a l'enfortiment de la cohesió social partint d'algunes potencialitats del barri. *“Se han usado fórmulas como el Plan Integral, que tuvo sus conquistas, se ha innovado, se han impartido cursos de líderes comunitarios y no sólo para personas del barrio, pero eso se ha quedado en el pasado [...]. La Escuela-Taller Itaca es una experiencia muy positiva de vinculación entre la formación y la cultura profesional y de la cual se benefician muchas personas de diversos lugares, pero en diciembre cerrará como experiencia práctica porque no hay dinero, nunca hay dinero para los pobres [...]. Hay muchos sabores amargos en las soluciones y somos conscientes de la mala racha, pero eso nos ayuda a estar preparados para el cambio social”.*

“Se destruye lo tradicional, se oferta un nuevo asociacionismo con poco éxito y no hay organización en el barrio, que les permita a la gente defender sus derechos [...]. Los partidos de derecha tienen otra idea del asociacionismo para jugar al golf y buscan las soluciones de los problemas cerrando jaulas [...]. Se desarrolla una capacidad asociativa solvente si se puede cohesionar la sociedad, de lo contrario es imposible [...]; para integrar a las minorías culturales debe transcurrir tiempo, si no es imposible la integración verdadera [...]. En una sociedad del miedo, la gente tiene miedo a asociarse y solo cuando te asocias es que pierdes ese miedo”.

S’adverteix sobre la necessitat de transcendir la cosmovisió sobre el barri tradicional del desenvolupament comunitari i sobre la necessitat d’actuar en una quotidianitat resignificada, la qual cosa requereix millores en les qualitats participatives comunitàries de les persones i dels agents col·lectius en la seva nova i superior constitució com a subjectes de canvi.

L’espai local és l’escenari per excel·lència on es pot enriquir la vida quotidiana de les col·lectivitats, a través de la promoció de formes interactives de fer estratègies participatives i participades. Per aconseguir-ho s’han d’incloure tots els actors locals, integrant la diversitat i els múltiples punts de vista per enfortir i legitimar el desenvolupament. El barri La Coma, tot i que ha fet algunes passes en aquestes recerques, és molt lluny de constituir-se com un escenari que estratègicament contribueix a la sostenibilitat local, des de les seves qualitats i fortaleses.

Tal como s’ha explicitat per partícips del procés: *“es multicausal la no participación, la desmotivación, la falta de expectativas y el agotamiento de determinado modelo [...]. No hay acciones transversales hoy, es una debilidad que parte del propio Ayuntamiento para el desarrollo del territorio y que lo descohesiona”* perquè, entre altres coses, *“desde las instituciones autonómicas se ve el barrio como un barrio-reciclaje, la gente llega en situaciones precarias a un medio deprimente y si consigues trabajar lo que haces es salir de ese medio y subir en la escala social [...]. Hay falta de arraigo de la población del barrio, las cuales están condicionadas en que sus viviendas nunca serán propias y esto genera falta de sentido de pertenencia y entonces no se involucran, ni se implican en las soluciones [...]. Hay en la frente una pegatina de que eres pobre, eres excluido y la gente se va en lugar de involucrarse e intentar cambiar las cosas [...]. De esta forma, es imposible aspirar al desarrollo local”.*

D’altra banda, però igualment impactant, *“el tema de las ayudas sociales es un beneficio y a la vez un lastre. Bienestar social ayuda a quien llora y las ayudas sociales van hacia un solo colectivo mínimo [els gitanos], que son los dueños y amos de las subvenciones en el barrio”.* Segons un dels participants en el procés, *“el papel de los Servicios Sociales en La Coma es muy importante, sigue siendo un barrio de acción preferente, con un trato de discrimi-*

nación positiva, con mayor dotación de insumos e incrementos financieros que, sin embargo, en la práctica se han perdido, aunque continúan estando legislados”; i segons un altre participant, això no s’aconsegueix concretar en la realitat pràctica perquè “no interesa el barrio desde las estructuras gubernamentales, a ninguna instancia, porque genera muchos gastos, debido a la gran cantidad de ayudas económicas, los pisos son viviendas de protección oficial y eso no es rentable para el gobierno [...]. Se han abierto un montón de expedientes y no es por falta de pago, sino por otras cuestiones donde entra a jugar su papel la subjetividad del que valora. El barrio antes era algo totalmente malo, ahora su ubicación geográfica no es del todo mala y eso cambia mucho el sistema, los planteamientos y de este modo cambian los intereses de quienes dirigen, o de quienes se benefician con las decisiones”.

De l’anàlisi empírica es desprèn la necessitat que la governabilitat efectiva en el marc concret d’actuació ha de conduir a la millora de la qualitat de vida de les persones i per aconseguir-ho han de recolzar en la ciència i en la tècnica. En síntesi i com a idea concreta d’un dels subjectes del procés de recerca, “*la ciencia debe acompañar a la política*” en el camí de conduir-se cap a un canvi cultural profund, que prioritzi la creativitat, la innovació, la productivitat sobre el consumisme i que pugui mobilitzar en la localitat tot allò que pugui servir en la potenciació del que és possible produir. Tanmateix, “*el barrio aleja los estudios científicos serios, tal vez por sus estigmas, los prejuicios o por su historia negra [...]. Hasta el histórico Colegio Mayor del barrio La Coma ha sido cerrado*”.

En la comprensió del desenvolupament local no es pot perdre ni menystenir cap aresta del problema. Un desenvolupament local sostenible no pot deixar de banda l’enfocament polític de cada fenomen i ha d’emprar la ciència en funció del compliment de les estratègies de desenvolupament del municipi. La ciència ha d’anar acompanyant cada vegada més l’activitat governamental. El governant concretament necessita la ciència perquè de manera conjunta visualitzin les prioritats. En els pols que conformen el procés de comunicació dels governants i l’activitat científica hi ha contradiccions, reptes, rols i interessos que han de ser descoberts, treballats i analitzats de manera crítica.

Conclusions de la recerca

La recuperació del sentit de pertinença de les persones a la societat, la restauració de la identitat com a propòsit col·lectiu i el reconeixement de la solidaritat com a valor imprescindible en la construcció de la cohesió social destaquen la importància cabdal de fomentar llaços de comunicació i de cooperació des de l’Estat, però també i fonamentalment des d’una societat civil en estat de flux, de renovació i de revitalització.

Una societat política burocratitzada no es pot articular autènticament amb la societat civil i alhora la societat civil ha de ser capaç de convertir-se en subjecte del desenvolupament local, implicant-se i assumint riscos per poder avançar. El desenvolupament local implica que la societat política s'infiltri en la societat civil i a la inversa, omplint de civilitat la política, polititzant amb sentit la civilitat, reconstruint i revitalitzant els valors de civilitat i politització. La burocratització de l'Estat se supera quan es genera en les comunitats una democratització sociopolítica profunda. Es fa referència a un Estat de tipus nou que no es divorciï de la societat a través de la construcció d'una nova manera de participació popular, inclusiva, ben concebuda, que faci viable la cohesió social i la democratització de la societat.

Una societat política burocratitzada no es pot articular autènticament amb la societat civil

“Lamentablemente en el barrio, ni el Ayuntamiento ni la policía funcional bien [...] ; estamos en el cuarto mundo y los políticos tienen poco interés real en el desarrollo de la comunidad, por lo que el futuro inmediato es de mucha dificultad, porque no te dan lo que te prometen y uno se cansa de que siempre sea lo mismo; hay que luchar pero todo se queda en un juego” i això porta al fet que *“en el barrio [hi hagi] poca motivación [...] . El concejal del barrio vino 4 ó 5 veces y ya no ha venido más, para las votaciones si venían y ahora se olvidaron del barrio, no se nos informa de nada, hay dos barrenderos para todo el barrio [i] el Ayuntamiento se implica muy poco, además de incumplir con su palabra [...] . En estas condiciones, el proceso de participación y de integración es más tortuosa aún”*.

És un imperatiu ètic construir relacions fluides i multisignificants amb els governs, pel fet que aquests són un mitjà i un instrument clau del desenvolupament local. La democràcia té formes directes o indirectes de concretar-se, però el diàleg governant-comunitat és necessàriament un diàleg mutu i d'integració en les formes d'actuar.

Entre els aspectes i recomanacions que es proposen com a més necessaris i urgents per a dur cap a un desenvolupament superior el barri de La Coma, hi ha els següents:

- La prioritat bàsica del barri continua sent la creació de feina, reivindicació històrica de la comunitat que mai no s'ha aconseguit redimir-se. Per això cal una política laboral activa per part de l'administració, a més de la motivació i la implicació conscient de la població. Reduir la situació actual requereix necessàriament més oportunitats laborals a una escala sense precedents, i més ara que la crisi ha catapultat a la inactivitat el setanta per cent de la població juvenil del barri, xifra esfereïdora i de conseqüències impredecibles a nivell de vida quotidiana. Aquesta estratègia s'haurà de basar en una política voluntarista en matèria laboral i exigirà una visió radicalment nova de tota la gamma d'instruments disponibles que poden influir en l'entorn laboral.

- El barri necessita la consolidació d'un teixit econòmic productiu. Per crear les condicions que l'afavoreixin, s'ha de comptar amb el suport de les administracions públiques, que estimulin el sorgiment de noves empreses i activitats econòmiques, sobretot en l'àmbit de l'economia social. Les estratègies més adequades en l'actualitat seran la promoció de nous emprenedors, empreses d'inserció i l'estímul a iniciatives industrials. L'Ajuntament ha d'assumir amb més responsabilitat els esperits de canvi social i habilitar espais per a la seva consecució efectiva.
- Serà decisiu per al desenvolupament local els aspectes educatius i formatius, que giraran al voltant de la realització de cursos de formació ocupacional, tallers d'inserció per a persones amb especials dificultats (aturats de llarga durada, primera feina...), orientació per a generar ocupació i desenvolupament de la formació professional. Només una educació ciutadana suportada en l'adequada redistribució del poder pot facilitar la integració i la cohesió social de la comunitat, proporcionant bases superiors d'enteniment intercultural.
- Esdevé imprescindible crear plataformes socials i xarxes dialògiques que permetin concretar noves manifestacions del protagonisme social de totes les diversitats socioculturals que coexisteixen al barri. Un imperatiu seria adequar les estratègies de desenvolupament múltiples a les diversitats culturals, on s'apoderi cada una de les parts de la comunitat com un tot sinèrgic i cohesionat.
- Seria oportú establir relacions i bastir ponts entre tots els col·lectius que formen part del procés de mobilització popular. No es pot treballar amb grups monolítics si es vol generar participació social autèntica, interculturalitat, organització comunitària i cohesió social.
- És impostergable distanciar-se de les retòriques polítiques buides de contingut pràctic emancipatori i omplir amb altres matisos la consolidació de la participació social de les diversitats culturals del barri. La comunitat s'ha d'obrir cap a nous emergents del que és intercultural, on es resignifiqui el que és singular i el que és heterogeni, creant comunicabilitat amb sentit entre els grups culturalment diversos i avançant en el reconeixement mutu com a expressió humanament genuïna per construir interculturalitat.
- Esdevé cabdal enfortir la capacitat dels subjectes històrics col·lectius concrets i dels nous subjectes emergents, per construir un actuar interlògic fecund, capaç d'inspirar arquitectures subjectives més plenes que esdevinguin un procés superior de desenvolupament comunitari.
- Resignificar l'actuació de la vida quotidiana del barri, transfonent fluxos sanguinis generadors d'interculturalitat, convivència i reordenament social, és un imperatiu per garantir l'estabilitat del barri, aportar en coherència i planificació cap a la recerca de nous graus de dignificació humana.

No es pot treballar amb grups monolítics si es vol generar participació social autèntica, interculturalitat, organització comunitària i cohesió social

- És important facilitar el procés d'integració a petita i gran escala, on es reduïxi al màxim les distàncies entre cultures, entre persones, entre associacions, entre moviments socials, entre projectes bases de vida i que alhora permetin dinamitzar noves experiències de cohesió social, capaces d'enriquir els llocs comuns en la gestació del que és comunitari.
- S'han de construir nous cursos d'esperança, en la recerca d'una transició democràtica on tots, *iguals i diferents*, hi tinguin cabuda, creant articulacions necessàries en un món divers, on no només és important conèixer l'altre sinó també reconèixer-se en la diversitat, en l'intervincle fecund amb aquest altre.
- Caldria configurar un panorama d'intervencions múltiples i articulades per restablir el sistema sociocomunitari que ha perdut gran part del seu impacte.
- És imprescindible apostar per projectes educatius integrals que contribueixin a gestar una comunitat culturalment activa, més cohesionada i apoderada.

Algunes de les principals vies d'acció proposades pels subjectes participants del procés, amb l'objectiu d'enfortir la cohesió social de les estructures comunitàries són les següents:

- **Transformar les representacions socials que encara prevalen en els habitants de La Coma, caracteritzades pel menysteniment o el fatalisme, i co-construir a poc a poc una subjectivitat comunitària plena i actuant, com a al·licient i força-motor en l'estructuració de projectes futurs de desenvolupament.**
- Potenciar el diàleg intercultural profund, com a imperatiu per abandonar i superar pors, prejudicis, estereotips i el desconeixement recíproc. Aquest diàleg alhora ha de cercar un major equilibri entre gèneres, fent possible l'entrada activa i decidida de les dones en els més diversos espais socials. Es proposa "*buscar alternativas de participación de las mujeres [...], creando empresas de inserción*"; és a dir, "*realizando acciones con un planteamiento también de género*", que els permeti "*emanciparse de/en su realidad*" i assolir "*desarrollos más concretos*" en la seva forma i projecte de vida.
- Cal utilitzar totes les fortaleces possibles per tal que el barri prengui el camí d'autogestionar-se, cosa que en el moment actual s'ha de fer a través de la "*integración de todas las minorías que conforman una gran mayoría excluida del desarrollo y de sus bondades [...]. El efecto del paternalismo es que las personas esperan que les vengan a resolver sus problemas*", aleshores "*no se juntan y nada cambia*".

Crear i recrear
espais
d'apropament
i compenetració
intercultural,
intergeneracional,
integèneres

- Potenciar totes les formes i vies d'ocupabilitat possible, cosa que de fons ha de tenir un potenciament dels processos formatius i culturals, fent ús de les formes negociadores constructives i establint aliances estratègiques entre els diversos grups socials i “*alianzas humanas que nos acerquen como multiculturalidad*” i interculturalitat.
- Promoure al màxim tots els espais de sociabilitat i desenvolupament local, amb el gran objectiu de crear i recrear espais d'apropament i compenetració intercultural, intergeneracional, integèneres, capaços d'enfortir la comunicació, el diàleg i la convivència constructiva dins del barri. Aquestes accions s'han d'encaminar també cap a la millora de l'autoimatge i el sentiment d'identitat, el seu compromís i la seva autodeterminació.

Cap d'aquestes propostes pot cobrar sentit si no es potencia la participació social i la involucració sostinguda de les diverses associacions, organitzacions, moviments i actors socials del barri, en la recerca sostenible del seu desenvolupament ple i de la seva màxima cohesió social possible.

Ángel Joel Méndez López
Dinamitzador de participació ciutadana
Doctor en Cooperació al Desenvolupament
Investigador associat a l'Instituto Interuniversitario de Desarrollo Local,
membre de l'àrea de recerca “cohesió social”.
oelopez1975@yahoo.es

Bibliografia

- Ander Egg, E.** (2001). Conceptos de comunidad y desarrollo de la comunidad en selección de lecturas sobre trabajo social comunitario. Curso de Formación de Trabajadores Sociales. Centro Gráfico de Villa Clara, Cuba.
- García Roca, J.** (2004). *Políticas y programas de participación social*. Madrid: Editorial Síntesis.
- González Casanova, P.** (2004). “Comunidad: la dialéctica del espacio”. Dins: *Revista Tema* Nº 36, enero-marzo. L'Havana, Cuba.
- Lander, E.** (2005). *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*. Editorial de Ciencias Sociales. L'Havana, Cuba.
- Marchioni, M.** (2001). *Comunidad y cambio social. Teoría y praxis de la acción comunitaria*. Editorial Popular.
- Pérez Yera, A.** (2006). Coordinador del taller sobre Paradigmas del Centro de Estudios Comunitarios como parte del Curso en Teorías Sociológicas Contemporáneas. Villa Clara, Cuba.

Rivero, R.; Riera, C.; Alonso, J. (2004). *Gestar lo comunitario*. GEDCOM. UCLV. Cuba.

Sousa Santos, B. (1999) “Reinventar a democracia; entre o pré-contratualismo e o póscontratualismo”. Dins: Oliveira, F; Paoli, M. C. *Os sentidos da democracia. Políticas do dissenso e hegemonia global*. Vozes, Petrópolis.

VV.AA. (2002). *Potenciando el autodesarrollo comunitario. La experiencia del Consejo Popular Abel Santamaría*. Santa Clara. Setembre.

VV.AA. (2007). *Informe del Consejo Científico Provincial de Ciencias Sociales de Villa Clara. Concepción integrada para la estrategia de desarrollo municipal en Villa Clara*. Cuba. Setembre.